

Arteterapiak nerabeen hezkuntzan egin ditzakeen ekarpenak

Leticia Aristi Oria

Bigarren Hezkuntzako Marrazketako Saila
Hezkuntza Saila, Eusko Jaurlaritza

GAKO-HITZAK: Arteterapia. Eskola. Nerabeak. Artearen hezkuntza.

1. SARRERA

Lan honetan arteterapiak nerabeekin lan egiteko eskaintzen dituen aukerak aurkeztuko dira. Horretarako, orain arte gai honi buruz idatzi den literatura zientifikoaren errepaso eta bilduma bat egiten da, eta Euskal Herrian bertan hezkuntza formalean landutako esperientzia bat ere azaltzen da.

Arteterapiak aukera ematen du nerabeek bere dituzten gatazkak, arazoak, eta ezin ulertuak azaleratzeko. Gainera, nerabezaroan hain ohikoa den helduekiko erresistentzia, eta bereziki eskola instituziotik eskaintzen zaizkien betebeharrak errefusatzeko joera hobeto kudeatu eta gelako giroa hobetzen lagun dezake arteterapiak. Ariketa multzo bat proposatuz, ikasgelan taldeko giroa hobetzeaz gain, helduek proposaturiko proiektuekiko interesa piztu eta beren barnean, ezkutuan, ahoz azaldu ezin dituzten arazo eta ezintasunak, artearen bidez, hau da, beren produkzioen bidez azalera-tzeko aukera ematen du arteterapiak.

2. ZER DA ARTETERAPIA?

Arteterapia izena XX. mende erdi aldera agertzen da (Bonet, 2008), baina artea aspaldidanik erabili izan da helburu terapeutikoekin. Aurre-historiako haitzetako pinturetan dauzkagu horren adibide argiak: ehizako errituetan oinarritutako irudiak aurkitzen ditugu, euria eskatzeko edota sendatzeko. «Txamanismoa»-n ere dantza, antzerkia eta pintura ezinbestekoak dira sendatze-prozesuan. Beraz esan dezakegu artearen helburu terapeuti-

koa garrantzitsua izan dela historian zehar. Arteak, ulertezin egiten zaizkion fenomenoak jaso eta irudikatzeke aukerak ematen dizkio gizakiari.

Arteterapiaren garapenean Hans Prinzhorn arte historialaria eta psikiatraren ekarpenak oso garrantzitsuak izan ziren: Prinzhornek buruko gaitzak jotako pertsona batzuen jarduera artistikoari buruzko tratatu bat idatzi zuen. Paraleloki, xx. mendean buruko gaitza dutenen eskubideen aldeko mugimendu bat hasiko da eta arazoari aurre egiteko artea terapia modura erabiltzearen aldeko apustua egingo da. 30. hamarkadan Adrian Hill artista britainiarrak metodo hau erabiliko du tuberkulosia duten gaixoekin, bere esperientzia pertsonaletik abiatuta. Bitartean, psikiatra, terapeuta eta artista taldeek, buruko gaixotasuna dutenei arte-jarduerak dituen onuraren aldeko aldarrikapena egingo dute.

Estatu Batuetan eta Munduko Bigaren Gerratean pedagogia eta psikologiarekin erlazionatutako bi artistek (Kramer eta Naumburg), arteterapia erabiliko dute zailtasunak dituzten haur eta gazteei laguntze aldera. 50. hamarkada amaieran elkarteak sortuko dira eta arteterapiaren eraginkortasuna bermatzeko ikerketa zientifikoak egiten hasiko dira. Pixkanaka, praktika terapeutiko hau errekonozituko duten formazioak hasiko dira eta ondorioz, tententzia eta metodo desberdinen sorrera.

Arteak gure barneko blokeo eta zailtasunak adierazteko duen gaitasunaz ohartu zen Dubuffet artista frantziarra eta Art Brut terminoa sortu zuen 1944 urtean, xx. Mende hasieran, isolatuta eta baztertuta zeuden egoitza psikiatrikoetako pertsonen sortze-lanekin erakusketa bat egin zuenean. Dubuffetek sinesten zuen arteak askatasuna ematen diola pertsonari: pertsona marjinaleri, eroei, beren barneko ahotsak azaltzeko gaitasuna ematen die arteak, eta eromena eta eldarnioa azaltzen dute balio handiko sorkuntzetan (Piery, 2006). Alde horretatik begiratuta, esan daiteke arteterapia eta Art Bruteko sorkuntzak bide berdinetik doazela, nahiz eta desberdintasunak nabarmenak diren: Art Brut-ean interesatuek ez dute pertsonaren ezinegonari buruzko ardurarik azaltzen, soilik beren produkzioan daude interesatuak, eta produkzio hau garatzen doan heinean eta bere obrak originaltasuna galtzen duen momentuan interesa galtzen dute. Arteterapian, berriz, sortze-lanaren garapenak du garrantzia: ezinak dituen pertsonak bere produkzioan aldaketak egiten dituenean (normalean zailtasunak gaintitzen eta bere egoera emozionala hobetzen ari delako) (Klein, 2008).

Arteterapia, bere izenak adierazten duen bezala, bi proiektuen arteko elkartzea da, proiektu artistikoa eta terapeutikoa uztartzen diren tokia. Aldi berean, zailtasunak dituen pertsonarekiko laguntza-prozesu bat da, bere sortze-lanaren bitartez pertsonaren eraldaketa bideratuko duena.

Arte-sorkuntzak sekretuak eta kontaezinak diren sentimenduetaraino iristeko aukera eskaintzen digu; limiteekin jolastuz, egia eta gezurra nahastuz... Pertsona guztiok buruan irudiak sortzen ditugu, eta irudi hauek sentimendu eta sentsazio ugari sortarazten dizkigute. Sormenak irudi hauei forma ematen die, eta gaur egun badakigu sormena pertsona guztien esku

dagoela (ez jeinu gutxi batzuen eskuetan, garai batean pentsatzen zen bezala). Arteterapiak, sormena erabiliz, gure barnera bidaiatzea proposatzen digu. Bidaia honetan gatazkarekin topatuko gara eta hau irudikatzen duen sortze-lana lantzen dugunean, zuzenduz, eraldatuz, gure pertsonarengan arituko gara lanean; aldatzen, eraldatzen (Polo Dowmat, 2000). Beraz, arteterapian pentsamendu guzti hauek forma hartzen dute, forma plastikoa (plastika-terapia), mugimendu zehatz bat (dantza-terapia), melodia bat (musika-terapia), pertsonai bat (drama-terapia), istorio bat (idazkera-terapia) edota soinu bat (ahots-terapia).

Arteterapian oso garrantzitsua da hautematea, adieraztea, ordezkatzeta, eten edo haustea... lengoia eta diziplina desberdinak erabiliz. Prozesu honen gauza baliotsuenetakoa bat ikuspuntu desberdinak proposatzea da: emozio eta sentimenduak bideratu eta kanporatzeko modu berriak proposatzea hain zuzen. Arteak betidanik izan du emozio eta sentimenduak azaleratzeko gaitasun izugarria, eta honetaz bailatuko da arteterapia. Lehen aipatu bezala, arteak, ezkutuan, gure kontziente eta inkontzientean dauzkagun pentsamenduak sinbolizatzen lagunduko digu, metafora bitartez, eta hori gertatzeko marko lagungarri bat eskainiko zaio pertsonari (Rigo Vanrell, 2007).

Honela, sortze-lana, metafora batean bihurtzen da, terapia propioaren metafora batean: eskuek sortutako grafia edo koloreen bidei jarraituz, produkzio espontaneo hauek organizatzen saiatuko gara: gure mamuekin daukagun erlazioaren metafora bihurtuko dira produkzio hauek eta pixkanaka, mamu hauek menperatzera iritsiko gara. Metaforaren erabilera, eta formak eta sinboloak eraldatzea, pentsamendua organizatzen laguntzen dute, eta baita komunikazio eta adierazpen gaitasuna ere. Honela, sortze-lana terapian, pertsona eta munduaren arteko elkartzean sortzen bada, bertatik sortutako formak, istorioak, mugimenduak... elkar banakoaren subjektibotasun lantzeko baliogarriak dira, eta barnean daraman kulturarekin erlazionatua dago aldi berean.

Beste faktore garrantzitsua arteterapeuta bera da: Arteterapeuta bide-lagun edo gidari bezala, inoiz ez pertsona eta bere lana baldintzatuko dituen irakasle modura. Bide-lagun honek, hitzak esaten duen modura, pertsonaren sortze-lanaren bidaian jarraibideak eskainiko dizkio, nondik abiatu dezakeen materiala eta errekurtsioak eskaini, bidean galduta aurkitzen bada lagundu... Inoiz ez du pertsona eta bere sortze-lana epaituko, ezta iritzirik emango ere. Bidelagun den heinean, horixe izango da bere lana, pertsonak laguntza eskatzen duenean hor egotea sortze-lanak aurrera egin dezan eta ez dadin trabatuta geratu.

Beraz, esan dezakegu arteterapian hiru faktore garrantzitsuk hartzen dutela parte: alde batetik pertsona bera; arteterapiaren bitartez bere barne mundua sinbolizatzeke arazoak dituen, bestetik arteterapeuta; bidelagun lanak egingo dituen (beti ere sortze-lanaren bitartez, inoiz ez pertsonarengana zuzenduta), eta hirugarrenik sortze-lana bera. Hiru elementu hauek ezinbestekoak dira arteterapiak edo bitartekotza artistikoak funtzionatu de-

zan. Arteterapeutak, sortze lana aztertzen du, bertan agertu daitezkeen errepikapenak, blokeoak atzemango ditu, eta, pertsonari berari inoiz zuzendu gabe, bere lanean zer ikusten duen azaldu gabe bere produkzioan eraldaketa batzuk egin ditzan proposatuko dio, pixkanaka, lanak aurrera egin dezan. Arteterapeutak pertsonari bere pentsamendu errepikakorretik aldentzen lagunduko dio, eta eraldaketa-proposamenen bitartez, bere barneko pentsamendu, zailtasun edota ezinak eraldatzen lagunduko dio.

Arteterapia lantzeko metodologia ugari dago, eskola eta tendentziaren arabera, era batera edo bestera gauzatzen da. Guk jarraitzen dugun ildoa, Jean Pierre Klein-ek landu duena da, «zeharkako estrategia» erabiliz lantzen dena, hain zuzen. Zeharkakoaren edo inguratzearen estrategia erabiliz, pertsona berak ez du lehen pertsona edo «ni»-a zuzenean lantzen. Pertsona bere sortze-lanaren bitartez adierazten da: hirugarren pertsonan. Honela, bere produkzioan hirugarren pertsona azaltzean, bere benetako ezinak eta beldurrak «beste bati» proiektatuko dizkio, baina aldi berean bere ezintasun eta blokeoak dira. Honetarako, «inguratzearen estrategia» erabiltzen da: pertsonarentzat kanpokoak diren baina era berean gure barnean oso sartuak dauzkagun irudi, usain, gustuak... irudikatzen hasi gaitezke estrategia hau erabiliz: Hautzaroko etxea irudikatzea, gaztetako usain bat, ongi sentitzen den toki edo leku bat... Pertsonari zerbait esaten dion objektu bat irudikatzea, edo galdu duena... Beti ere deskripzio objektibo eta hotz batekin hasiko gara, formari garrantzia emanez, errepresentazio piktoriko baterako aitzaki bila (collagea erabiliz, pinturak, antzezlanerako inprobisazio bat, dantza bat...). Arteterapeuta, une honetan, lanaren forma hobetzen laguntzeko dago, ez esanahiari buruzko argibideak emateko. Bidelaguna den heinean, arteterapeuta pertsonaren ondoan egongo da, baina oso sotilki lagunduko dio: bere eskuak egindako grafiak ausaz jarraitzea proposatuko dio, kolore nahasketa edo erabilera bat, istorio baten parte hartu dezakeen pertsonaia proposatu... beti ere modu oso sotilean eta pertsonaren beldur edota ezinegonei inguratze bat eginez, defentsak errespetatuz. Hemendik aurrera, pertsona honek bere sortze-lanarekin duen erlazioa handiagotuko da, gehituz, murriztuz, hausnartuz...

Prozesu honetan garrantzia dute errepikapenek: Pertsonak, berez, grafiak, sinboloak, mugimenduak, soinuak... errepikatze joera du. Produkzioan subjektua alienatzen duten errepikapen hauek azalduko dira. Bide honetan, prozesu honetan, pertsona bera ohartuko da bere sortze-lanean azaltzen diren sinbolo, mugimendu edo soinuen errepikapen hauek zer esan nahi duten, eta bilakaera sinboliko hau amaitu arte jarraituko du lanean.

3. NERABEZAROA ETA ERRESISTENTZIAK

Osasunaren Mundu Erakundearen arabera, nerabezaroa pubertaroarekin hasten da. Nahiz eta ez den erabat zehazten, 11-12-tik 18-19 urte bitar-

teko garaia hartzen da nerabegarotzat. Gure gizarteetan behintzat, aldaketa krisi garai bezala ulertu izan da bizitzako garai hau. Definizio hegemonikoan arabera, krisi eta hausketa garaia da. Fisikoki eta psikologikoki aldaketa handiak jasaten ditu gazteak urte gutxitan, eta honek erasan egingo dio bere jarreran eta inguruarekiko harremanetan.

Etapa hau identitateari buruzko galderek menperatzen dute, ordu-arte balio izan dioten izaera eta mundua ulertzeko egoerek balio galdu dute orain eta identitate berri baten bila hasiko da gaztea, idealizazioaren erre-kurtsoa erabiliz. Bizitzako aldi honetan porroterako jarrerarekin aurkitzen dugu nerabea: eskola errefusatzan du nahiz eta ordu-arte arazorik ez izan eskola instituzioarekin, azterketetan porrota... (Callejón, 2003).

Nerabeak, eraso eta maitatu egiten ditu helduak aldi berean, gorrotoa sentitzen du beraiekiko, beren aurka jokatzan du etengabe, baina aldi be-rean, gure gizartearen behintzat, oso menpeko sentitzen da (Halfon, 1998).

Psikoanalisten arabera, aldaketa eta gora-bera psikologiko hauen ja-torria pubertaro garaiko aldaketa fisiologikoekin hasten da, sexu-bulka-daren agerraldiarekin zehazki. Pubertaroan sortzen diren bulkada indar-tseuek, pertsonalitatearen sentiberatasuna bultzatuko dute. Etapa honetan, gurasoenganako duten menpekotasun emozionalaren haustura dator eta hau beharrezkoa eta ezinbestekoa da pertsonaren garapenerako. Baina psi-koanalisten ustez, aurretiko helduenganako desjabetze emozional honek kontrako bidea hartzen du askotan, eta nerabeek, ez bakarrik gurasoen au-rrean, edozein autoritate motaren aurrean ere gaitzespena, erresumina eta areriotasuna agertzen ditu. Hala ere moldaketa arazo hau ohikotzat hartzen da, bere sexualitatea, une honetan, bere segurtasunaren kontra jokatzan ari baita. Orokorrean, psikoanalisiaren teoriaren arabera, nerabegaroa geneti-koa eta unibertatsala da.

Dena den, ezin da ahaztu beste batzuen ustez nerabeen arazoak ez di-rela «naturalak». Ikuspegi honentzako nerabearen segurtasun falta eta tentsioak, gizarte moderno-industrial edo/eta postmoderno-postindustrialak eragindakoak izan daitezke (Mead, 1995). Horrela, hainbat ikerketek era-kutsi dute ezegonkortasun egoerak eta identitate krisiak ez direla oroko-rrak. Alderantziz, pertsonalitatearen garapena salto handirik gabe ere eman liteke, heldutasuneranzko bide mantsoa batean. Ikuspegi honen ustez, garai honetan gertatzen diren gorabehera psikiatrikoak ez dira haurtzaroan edota helduaroan gertatzen direnak baino ugariagoak (Paramo, 2008).

Dena den, «sozialki eragindako edo eraikitakoak» izan daitezkeen arren, ezin da ukatu gure garaiko nerabe askoren ezaugarriak direla gi-zartearekiko eta helduekiko erresistentziak. Eta gatazka, erresistentzia eta arazo iturri nagusi horietako bat eskola izaten da noski. Eskola, hierarkiza-tutako autoritatezko estruktura bat baita, eta arau batzuk beteaz erregula-tzen baita, justu nerabeak askatasun bila dabiltzan garaian (Musitu, 2005).

Eskola, gainera, haurrak eta nerabeak mundu burokratikoarekin duen lehen kontaktua da. Honek ematen dio aukera haurrari gizartea nola arau-

tzen den ikasteko eta aldi berean autoritatearen kontzeptuari buruzko ideia jasotzen du.

Instituzio honen bidez hurrek ikasten dute boterea modu hierarkikoan eta zuzenbide bakar baterantz estrukturatzen dela, eta honela onartzen dute. Nerabeek aldiz, boterea era demokratikoago batean banatu daitekeela sinesten dute, eskubideak eta ardurak modu berdintsuago batean banatuko diren egestura batean.

Musituren ustez, autoritate instituzionalarekiko gazteak duen jarrera erabat soziala da, eta ez nerabezaroaren eraldaketa fisiko zein psikologikoaren eragina. Pertsonen jarrera, parte hartzen duen testuinguru sozialaren arabera da; bertan duen rola, beste gizabanakoekin eta bere inguru oso hurbilean dauden instituzioekin duen harremanaren menpe dago. Zentzu honetan, eskolarekiko (sistema formal modura) eta irakasleekiko (autoritate-ikur bezala) gazteak duen jarrera, eskolarekin duen esperientziaren arabera eraikitzen da, baina baita familia eta gizarteak ezarritako gida-leerroek markatuta ere. Familiak eta inguruak eskolarekiko duten ikuspegia gazteei transmititzean, hauen eskolarenganako jarrera ezkorra edo baikorrean eragina du. Honela, inguruak eragin handia duen garai honetan, lehenengo kasuan nerabeak sinetsiko du eskola-formazioak ez duela zentzurik, eta arau eta eskola jarduerak era desegokian eta hautazkoan inposatzen dizkiotela instituziotik. Sentsazio honekin, ikasleak, ordutegia eta eskolako lanetara ohitzeko eta egokitzeko arazoak izango ditu eta instituzio formalekiko nazka, amorrua eta erresumina sentituko du; alderantziz, eskola ikasteko eta ezagutzak jasotzeko testuinguru bat dela, lan munduan toki duin bat lortzeko ezinbesteko inbertsio bat dela sinesten duen ikasle-nerabeak, instituzio-autoritatearekiko jarrera baikorra izango du.

Autore honen arabera, bi autoritate mota bereiz ditzakegu: autoritate informala (aita, ama, etab.) eta formala (irakaslea, polizia, etab.). Lehenengo kasuan, hurrek, gurasoen eragina jasaten dute lehendabizi, beraz, hauek dira beren lehen irudi edo figura informalak. Honela, haurrak eta nerabeak gurasoarekin duen erlazioak eragin zuzena izango du beste autoritate irudien aurreko jarreran. Berdintsu gertatzen da nerabeak eskolako autoritatearekin duen jarrerarekin: gazteak nolako erlazioa duen irakasle eta eskola instituzioko autoritateekin, oinarria izango da beste edozein sistema burokratiko ulertzeko eta onartu edo kritikatzeko. Autoritate tipologia desberdinak daude, eta eskola, instituzio bertikal bat dela esan dezakegu: irakasleak bere legezko eta arazoizko autoritatea ezartzen du, eta bere ikasleek onartu dezakete ala ez. Beste edozein erakundeekin gertatzen ez den bezala, irakaslearen autoritate formala ez da bertako partaideen negoziatioaren ondorioa. Era inplizituagoan gertatzen da prozesu hau: ikasleek irakaslearen limiteak frogan jartzen dituzte eta irakasleak ezartzen duen autoritatea gradu ezberdinetan onartzen dute.

Bestalde, gelako giroak eragin handia du ikasle eta irakasleen arteko harremanetan (bi aldeen arteko garapen sozialean, fisikoan, afektiboan

eta intelektualean). Gelako giro soziala bi ezinbesteko elementuez osatua dago: funtzionamendua eta komunikazioa. Funtzionamendua eta komunikazioa egokiak direnean, gelako giroa positiboa izango da. Ikasleek arauak argi dituztenean eta irakasle-ikasleen arteko erlazioa ona denean, ikasleen garapen kognitibo, afektiboa eta soziala ere positiboa izango da. Komunikazio kontuetan, ikasle zein irakasleek beren kezak, zailtasuna eta ezinegonak adierazteko askatasuna edukitzeak, gelan gerta litezkeen arazoei aurrrera egiteko ezinbesteko baliabidea bihurtzen da.

Irakaskuntza eta ikaskuntza on bat eman dadin, eta ikasle eta irakasleen artean erlazio on bat egon dadin, lau ezaugarri nagusi bete beharko litrateke: 1) gardentasuna: bi aldeen arteko zintzotasuna ziurtatzeko ezinbestekoa; 2) besteenganako ardura; 3) Indibidualtasuna: ikasle bakoitzak bere indibidualtasuna garatzeko aukera izan dezan; eta 4) bi aldeen premiak asetzea.

Eskolak nerabearen sozializazio eta indibidualtasun prozesuarekin zerikusia duten aspektu guztiengan du eragina: egoera sozialetan parte hartzeko gaitasunean, komunikazio kompetentziekin erlazonatutako trebetasunak eskuratzeko garaian, rol sexualaren garapenean, gizarteratze jarretan...

Hori horrela, garrantzitsua iruditzen zaigu eskola eremuan irakasleak nerabearengan duen eraginaz ohartzea, eta bere lan metodologian ikasle nerabeak dituen beharrei erantzuteko tresnak erabiltzea. Gure kasuan, artearen onurak aprobetxatuz arteterapiak eskaintzen dituen aukerak ikasleei eskaintzea ezinbestekoa iruditzen zaigu.

4. ARTETERAPIA, ARTEAREN HEZKUNTZA ETA NERABEEN ERRESISTENTZIAK

Aurrerago aipatu bezala, nerabeak, erresistentziak eta distantziak marakatuko ditu helduekiko. Erresistentzia hauek eta errefus hauek egunero jasaten ditugu hezitzaileok gure geletan: helduak garen unetik, eta arauak osatutako instituzio batean aurkitzen garen unetik, nerabea honen aurka joango da askotan, beti ere bere lagunartean babesa duela, eta ikastetxean landu nahi diren gai eta materien aurrean kontra azalduko da hainbatetan.

Eskolan gero eta aniztasun handiagoa dugu esfera guztietan: kultura desberdinetatik datozen ikasleak, familia arazoak dituztenak... askotan ezegonkortasun emozional handiak jasaten dituzte eta honek erasan egiten diete beren eguneroko betebeharretan. Ikasleok gehienetan ez gaude nahiko prestatuak egoera eta aniztasun hauei aurre egiteko eta ondorioz gero eta gairituagoak azaltzen gara egoera hauen aurrean. Honen ondorioa, irakasleen estres maila altua, motibazio falta eta nekea dira. Eta honi, krisi egoera dela eta, ordutegia luzatzea, soldata izoztu edo jaistea eta gizartearen errekonozimendu eza gehitzen badizkiogu, eskola osoaren porrota datorkigu .

Argi dago beraz, eskolak eboluzionatu beharra duela. Bizi dugun errealtatearen garapenarekin bat egin behar du edozein enpresak egiten duen moduan. Eskola instituzioak bere jatorri modernistatik haratago joan behar du. Eskolak eszenatoki berri batean bihurtzeko premia dauka, haur eta gazteek, beren ikasketekin batera beraien identitatea garatu dezaten: ezagutzak dituen subjektua, baina ezagutza hauek zalantzan jartzen dakiena, bere errealtatera egokitzen dakiena baina modu kritiko batean. Hezkuntza eta Zientzia Ministerioak dio ezinbestekoa dela ikasleei formazio integrala eskaintzea, honek era autonomoan jokatzeko eta bizitzarako jarrera egokiak eta erabaki egokiak hartzen jakiteko (Callejón, 2003).

Horretarako artearen hezkuntza ikasgai oso aproposa da, arteak pertsonari eskaintzen dizkion aukerak aprobetxatzen badira. Arteak ikasleen sentimenduak, ideiak etab. adierazteko eta ingurunea esploratzeko baliabidea da. Argi dagoena da, Howard Gardner-ek dionaren haritik, artearen hezkuntzaren desafioa dela, kultura, artearen hezkuntzarako baliabideak eta bere ebaluaziorako balioak ondo uztartu eta ikasle bakoitzaren indibidualtasuna eta garapen proioa zaintzea.

Artearen Hezkuntza, pertsonaren garapenerako ezinbesteko baliabidea dugu. Piaget bezalako zientifikoek, hezkuntzarako beharrezkoak diren baliabideetan soilik zientziari begiratu zieten, artearen hezkuntza kontutan hartu gabe. Eta horrela izan da urte luzeetan zehar. Orain arte pertsonaren garapena alde zientifikotik bakarrik ikusi izan da, baina gaur egun ezin dugu alde batera utzi alde artistikoa hezkuntza integral bat garatzeko garaian (Gardner, 1994).

Honen harira Elliot W. Eisnerrek dioenez (Eisner, 2002) gaur egun ikasleen gehiengoak egiten duena dela bere ingurukoaren (irakasleak, familia...) aurreikuspenetara egokitzea, hau da, berez interes handiegirik sortzen ez dieten lanak betetzea. Baina artelanak kontrakoa eskatzen du, arteak zerbait esatera behartzen gaitu, barnean dugun zera hori adieraztera. Eta adierazpen hori ez da emozio edo sentipenen huste soil bat edo esperientzia katarsiko bat, baizik eta ideia, irudi edo sentimendu baten kondentsazioa, publikoki eta material batean azaleratuko dena. Horretarako ordea, bere sortze-lanean inplikazioa behar du. Behin baino gehiagotan ikusi dugu ikasturte guztia pasa ondoren bere barnetik azaleratutako forma plastikorik landu gabe geratu den ikasleren bat. Eta gai hau lantzeko da aproposa hain zuzen arteterapiaren erabilera artearen hezkuntzan, hau da, ikaslea bere sortze lanean inplikatzeko lortu behar du irakasleak, horretarako proposak diren teknika eta «estrategiak» erabiliz.

Lehen esan bezala, pertsona garatu bat, hau da, pertsona sano bat sortzen laguntzea izan behar luke eskola instituzioaren helburu nagusia. Eta gizarte konplexu honek eskaintzen dizkigun perspektiba eta arazoaren aurrean, hezkuntzak, artean oinarritutako terapia eskaini behar duela uste dugu, gure gazteek bizi dituzten egoera zail eta arazoei laguntza eskaintze aldera.

- Gure ustetan terapia artistiko-sortzaileak (arteterapia) oso lagungarriak dira nerabeek dituzten arazo eta zailtasunei aurre egiteko eskola instituzio barruan. Batez ere, kontutan hartuta garai honetan ikasle askok eskolako instituzioa gutxietsi egiten dutela eta honen aurrean aurkakotasuna eta pasotismoa azaltzen dutela.
- Sormena, artea eta adierazpena oso baliogarriak izan daitezke gazteek beren barnean gordeta eta hitzez adierazi ezin dutena sortze-lanen bidez, arteterapia erabiliz, adierazteko gai direlako eta honek beren garapen pertsonalean hobekuntzak eskaini ditzakeelako.

5. ARTETERAPIA ESKOLAN, ESPERIENTZIA INTERESGARRI BATZUK

Badakigu arteterapian, hitza iristen ez den tokian irudiak aukerak eskaintzen dizkigula gure barrurantz begiratzeko. Onuren artean aurkitzen dira: ez dago auto-zentsurarik eta irudia espontaneo da; irudiak sortzeak asebetetzea eta auto-estima indartzea ditu. Alde horretatik arteterapia eskoletan lantzeak mesede egiten dio ikasleari eta ondorioz eskola berari, izan ere, osasun emozionala zenbat eta handiagoa izan, adierazteko gaitasun handiagoa izango dugu, eta honek pertsonaren garapen integrarean laguntzen du. Izan ere, terapiaren helburuetako bat da pertsonaren aukeratzeko gaitasunak askatzea, eta bere sentimendu eta arau sozialen artean bakeak egitea, pertsonaren osotasuna sakrifikatu gabe (Panhofer, 2005).

Marínez Díez eta López Fernández-en ustetan (Martinez Díez eta López Fernández, 2004) arteterapiak hezkuntza sistemaren parte izan beharko luke, eskoletan formatzen ari garen pertsonak beren gaitasun guztia gartzeko aukera izan dezaten (eta ez maila akademikoan soilik), pertsona zoriontsuagoak eta gaitasun handiagokoak formatzen lagunduko baikenuke.

Honen harira, badira arteterapiak eskola instituzioari egindako ekarpenak (Case, Dalley eta Dunn-Snow, 1990; Koff, 1996). Arteterapia eskoletan uztartuz hezkuntza integralaren apustua egin dute 70. Hamarkadaz geroztik Estatu Batuetako hainbat ikastetxetan eta Ingalaterran gero eta eskaera handiagoa dago (Arias eta Vargas, 2003). Jarraian eskola eremuan eta nerabeekin aurrera eraman diren esperientzia batzuk azpimarratuko ditugu.

Mireia Bassols-ek adibidez Sheila izeneko 15 urteko neska baten kausa azaltzen du (Bassols, 2008): Sheila Latinoamerikatik etorri berria zen Kataluniara eta bere ama eta anaiekin bizi zen. Ez zen zentratzen, eskola errendimendu kaxkarra zuen, etab. Arteterapia proposamen plastikoekin hasi zen: marrazketa librea, aldizkariko argazkiekin collageak... Gero, hurrengo pausotan etorriko dira istorioak asmatzea eta bere haurtzaroko objektuak eta oroitzapenak marraztea, muralak egitea... Arteterapeutak, irudi estereotipatuen errepikapena ikusita, esku-hartzea erabakitzen du, muralaren zati batzuk aukeratuaz eta haiekin istorioak sortuaz, bere bizitza per-

tsional zuzenarekiko distantzia pixka bat ezartzen laguntzeko asmoarekin. Izan ere Sheilak estereotipoak behin eta berriz errepikatzen zituen bere produkzioetan, eta bere errealtate hurbila oso nabarmen azaltzen zen. Hau dena alderatu eta bere unibertso sinbolikoarekin konektatzeko, errepikapen hauek eboluzionatu arazi beharra zegoen, bere eguneroko bizitzatik eta pentsamenduetatik urrundu eta berriro alde sinbolikotik konektatzeko, itzulnguru bat emanez, bere bizitzako egoera hain pertsonalak zuzenean ukitu gabe. Eta hori lortu zen Sheilak, arteterapeutaren proposamenak jarraituaz, etxe baten maketa eraiki (bere errealtatearen metafora) eta pertsonaietako bat bizi zen gela itoari leiho eta atea zabaldu zizkionean. Irekitze sinboliko bat gertatzen da modu honetan, Sheilaren arazoak kanporatzen, konunikatzen eta konpontzen lagunduaz.

Azpimarragarria iruditzen zaigu baita ere Elena Rodríguez Fernandezek Madrilgo eskola publiko batean garatutako arteterapia proiektua, bizikidetza hobetzeko helburuarekin (Rodríguez Fernández, 2007). Hona hemen hiru urteko proiektu honetan garatutako ekintzetako batzuk:

- Erakusketak bisitatu eta ondoren landu. Adibidez, arkitekturako bat ikusi ondoren, bakoitzaren produkzioa perspektiba ezberdinetatik landu (2D, 3D...)
- Lan plastikoa eta argazkigintza uztartuz, identitatea lantzea (indibiduala eta taldekoa). Ekintzak: norberaren izenaren lanketa plastikoa; «auto-erretratu, ni gabe» proiektua, indibidualtasunari buruz hausnartzeko irudi liburuxka prestatzea; taldearen irudia diseinatzea, norbanakoaren irudietatik abiatuaz; espazio propioa eta besteen espazioa landu, orri mugatu batean taldeko kide guztien siluetak marraztu, bakoitzak bere tokia aukeratuz eta besteentzat ere espazioa utziaz...
- Mozarten «Flauta Magikoa» piezatik abiatutako Itzalen Antzerkia proiektua, talde-lana lantzeko helburuarekin: harremanak, desadostasunak, akordioak...
- Metakrilatozko kutxa gardenekin eginiko lana (argazkiak eta lan plastikoa): bakoitzaren aurpegiak irudikatzea, aniztasunaz oharatzeko, eta bakoitzaren amets eta desioei buruz hausnartzeko.

Proiektu honekin, bigarren hezkuntzan funtsezkoak diren hainbat arlo landu ziren: emozioak (identifikatzen eta adierazten ikastea, norberarenak eta besteenak), auto-kontzeptuaren indartzea, bizikidetza, ikasketetarako motibazioa eta inplikazioa, adierazpen gaitasuna, parte-hartzea, errespetua, harremanak, etab.

Brasilen ere frogatu dituzte arteterapia tailer interesgarriak nerabe gaztatsuekin (Ormezzano eta Gallina, 2009), eta aipagarria da baita ere Madrilgo Complutense Unibertsitateko Adierazpen Plastikoen Didaktika Sailak garatutako ikerketa ospitaleko Psikiatria Unitatean zeuden nerabeekin (sorkuntzarako aktibitateen diseinua eta bere aplikazioa). Ikerketa ho-

nen ondorioetako bat da, Espainiako ospitaleetan nerabea dela arreta gutxien eskaintzen zaion pazientea, eta horren aurrean, talde honek hezkuntza eta sormenarekin lotutako proposamen multzo bat aurkezten dizkio gazteari, era berean bere hobekuntzan ere lagundu nahi delarik (Pascale eta Avila, 2007).

6. GURE ESPERIMENTUA: ARTETERAPIA TAILER BAT BIGARREN HEZKUNTZAKO INSTITUTU BATEAN

2009-2010 ikasturtean arteterapia tailer bat egin dugu Euskadiko Autonomia Erkidegoko bigarren hezkuntzako ikastetxe batean, Batxilergo Artistikoko ikasketen lerroan.

Tailer honen helburua nagusia arteterapiak nerabeen hezkuntzan egin ditzakeen ekarpenak frogatu eta aztertzea izan da, horretarako espazio seguru bat eskainiz, non beren bizipenak eta emozioak ezagutu eta adieraziko dituzten ariketa plastikoen bitartez modu ludiko batean. Helburu espezifikokoagoak izango lirateke nerabe hauen sormen ahalmena erraztu eta esploratzea eta sentimenduak kanalizatzea, eta auto-estimua eta segurtasun pertsonala sustatzea.

Tailer honek ikasturte oso bat iraun zuen (urritik ekainerarte) eta astean ordu eta erdiko saio bat egiten genuen, beraiek, arteterapia tailerretik aparte inoiz erabiltzen ez zuten espazio batean, plastikarako eta gorputza mugitzeko aukerak ematen zituen gela handi batean.

Parte-hartzaileak, Zereginen Ikaskuntza Gela (ZIG)-ko lau «ikasle berezi» izan dira: gela honetan, 14tik 18 urte bitarteko (DBH eta Batxilergoa) urritasun psikiko eta fisikoak dituzten gazteak elkartzen dira eta astean behin, elkarrekin tailerrak egin eta ikastetxeko beste ikasleekin integratzeko marrazketa artistikoa eta informatika bezalako ikasgaietan parte hartzen dute. Laginerako, ez-ohizko subjektuak aukeratu ditugu beraz. Tailerreko gidaria ikastetxean bertan, baina beste ikasgaietan eskola ematen duen irakaslea da, aldi berean Arteterapian Masterduna.

Ikerketarako erabili den metodologia etnografikoa izan da, datuak bildzeko behaketa parte-hartzailea, landa-oharrak, bideo-grabaketak, eguneroa eta ikasleek produzitutako dokumentuak erabili direlarik.

Bestetik, tailerraren diseinurako, J.P. Klein-en ildo jarraituz, «inguratzearen estrategia» deitzen duen metodoa erabili genuen. Metodologia honen arabera, arteterapeutak proposamen batzuen bitartez, pertsonaren sortze-lana abian jartzeko aukerak eskaintzen dizkio, bere sentimendu eta barne-irudiak sortze-lanean azaltze aldera. Horretarako pertsona bere obraekin inplikatzeko lortu behar du, proposamenak bere imaginarioarekin konektatzen saiatuaz, baina zeharbideak erabiliz, bere blokeoak eta zailtasunak inguratuz, zuzenean eraso gabe.

Lehen proposamenek ikasleak tailerraren dinamikara ohitzen joateko balio izan zuten, arteterapeuta eta taldearen arteko erlazioa landu, markoa ipini (limiteak, arauak ezarri) eta lanerako giro egoki bat sustatzeko.

Bigarren hiruhilabetekoan taldea erabat inplikaturata zegoenez, talde-lanerako proposamen bat landu genuen, beti ere inguratzearen teknika erabiliz baina pertsonaiak sortzeko eskaintza eginaz. Proposamen honekin bakoitzak bere pertsonaia aukeratu ondoren, zeharka, beren «nia» lantzen zuten, txotxongilo honetan proiektatuz beren sentimendu, beldur eta zailtasunak.

Hirugarren hiruhilabetekoan, partaideek beren gorputzarekin zuten erlazioa lantzea izan zen helburua: nola erlazionatzen ziren beren gorputzeko zatiekin, beren ezinekin eta ahalmenekin. Zein zati zuten gustuko, zein ez... Produkzioetarako gorputza bera eta materiala erabiliz (material plastikoa, mugimendua...) beraien gorputza moztu, pegatu, aldatu eta eraldatu ahal izan zuten beraien gustura.

1. Taula Tailerraren diseinua

-
- Lehenengo hiruhilabetekoa: espazio bat sortzeko proposamena. A2 tamainako kartoi mehe batean, gustura sentitzen ziren espazio bat sortzea zen helburua, pixkanaka espazio gehiago gehituz (telebista ikusteko, lo egiteko...). Erabiliko materiala: argizariak, akrilikoak, collagerako aldizkariak eta koloretako paper itsasgarria.
 - Bigarren hiruhilabetekoa: *Bihotzik ez zuen erraldoia* pelikula ikusi ondoren, eszenatokiak eta pertsonaiak egin eta txotxongilo antzezlan bat prestatu. Hemen mota guztietako materiala erabili zen, bi eta hiru dimentsioetako sortze-lanak egin ahal izateko
 - Hirugarren hiruhilabetekoa: gorputzaren lanketa. Partaide bakoitzaren esku, aurpegiaren argazki eta fotokopietatik abiatuta eta lehen proposamenetan collageraren teknika erabiliz produkzio desberdinak egitea (geroago gorputza bera erabili genuen bai material plastikoa erabiltzeko garaian eta mugimendua lantzeko).
-

Emaitzak erakutsi digutena da, tailerrak lagundu diela parte hartu duten ikasleei zenbait gaitasun lantzen eta garatzen. Lehen aipatu bezala ZIG gelan urritasun psikiko eta fisikoak dituzten nerabeen elkartzen dira. Aldi honetan 14 urteko *down* sindromea zuen neska bat, 16 urteko urritasun psikikoa zuen mutil bat, *Kabuki* sindromea zuen beste 18 urteko mutil bat eta 18 urteko neska autista bat zeunden. Adibide bezala, 17 urteko X deituko dugun ikaslea hartzen badugu, lehen saioetan agertzen zituen joerak aipatuko ditugu lehenik: zailtasunak zituen ongi hitz egiteko, ulerme-

nerako eta taldeko kideekin erlazionatzeko: Urritasun psikikoa diagnostikatu zioten.

Hasiera-hasieratik ez zuen inongo interesik adierazten gelan eskaintzen zitzaizkion proposamenen aurrean. Taldeko beste kideekin ez zuen talde-lanetan parte hartzen.

Tailerraren haserako proposamenetatik abiatuta, pixkanaka, eta material desberdinak probatuz, dekoraziorako erabiltzen den paper itsasgarriarekin probak egiten hasi zen X, baina arazoak zituen motrizitate finarekin, asko kostatzen zitzaion guraizeak hartu, papera moztu, atzealdeko papera kendu eta kartoi mehean eranstea. Saioak aurrera joan ahala, ordea, gero eta trebezia handiagoz aritzen zen eta lanerako interesa gehituz joan zen.

Behin X-ek bere teknika eta materialaren aukeraketa eginda, bere produkzioan murgildu zen buru-belarri, batzuetan isiltasunean, beste batzuetan galderak eginez, bere familiako bizitzako istorioak kontatzen, dudak, beldurrak, neska-mutilen arteko erlazioez... Espazio eta denbora berezi bat sortu zen berarentzat eta oso eroso sentitzen zen, emozioak azaltzeko balio zuena, inork bere lana epaituko ez zuena: errespetuzko espazio eta denbora bat. Honela, collage teknikarekin leku oso pertsonalak sortzen hasi zen.

Bigarren hiruhilabetekoan proposamenak aldatu ziren eta X-ekin espazio propio bat lantzen ari ginen berriro: aurreko material eta teknikak erabili nahi zituen behin eta berriz, eta filmeko pertsonaiaren espazioak aitzakiatzat hartuaz, berak, bere esperientzia propioa bizi izandako espazioak landu zituen: bere bizitokia, lorategi bat, sukaldea, logela, paretak eta lurrak egin zituen.

X-ek, hirugarren pertsona baten espazioak eraikitzen ari zen heinean, bere esperientzia eta bere bizitza osatzen zuten espazioak eraikitzen ari zenaldi berean. Material eta teknikaren errepikapenaren bitartez, bere mundu propioa sinbolizatzen ari zen, beste baten espazioak sortuz baina era berean bere mundu propioa sinbolizatzen.

Bere produkzioan errepikapenak asko nabarmendu ziren: beti teknika bera, eta espazioak betetzeko garaian kokapena eta antolamendu berbera erabiltzen zuen, baina gero eta trebetasun handiagoarekin ariko da lanean, eta kolore biziak atzera botako ditu, okre, egur eta zuri-beltzeko estanpatu eta motiboen alde.

Hirugarren hiruhilekoaren ondoren ohartuko gara X-ek ez duela bere gorputzetik eta gorputzarekin lantzen plastika: bere sortze-lanak oso garbiak dira, ez da «zikintzen» materiarekin, ez da «bustitzen». X-ek kontatutako bizipen eta istorioetatik jasotako informazioari esker jakingo dugu izugarri gustatzen zaiola garbitzea eta harrikoa egitea. Informazio hau oso garrantzitsua izango da aurrerantzean, izan ere, honek eragingo du bere produkzioa, orain arte hain garbia, zaindua eta «kontrolatua» izan dena, erabat aldatzea. X materiaren munduan sartuko da, bere gorputza erabiliko du horretarako, eta produkzioak, garbitzeko erabiltzen diren gailuekin sortuko ditu: «garbituz margotuko du». Proposamenek gorputza bera

izango dute abiapuntu: aurpegi, esku, behatzen argazkiak egingo dira, ondoren internetetik, berak aukeratutako irudiak jaitsi (zoru-garbigailuak, garbigailuen markak, baietak, esku-trapuak, espartzuak...) eta material horrekin lanean hasiko gara. X-ek collagearen teknika erabiltzen jarraituko du, oraingoan bere gorputzaren zatien irudiak eta garbitzeko materialenak uztartuz. Ondoren, plastikozko plater desberdinetan koloreak ipini eta espartzuak, esku-trapuak eta esponjak emango zaizkio, hauekin margotu dezan. Azken saioetan berriz, gorputza produkzioetan gehiago nahastea izan genuen helburu eta horretarako akriliko beltza urarekin nahastu eta zoru-garbitzaile batekin «garbitu» zuen lurzoruan ezarritako papera. Oraingoan gorputz osoarekin arituko da lanean, bere gorputzaren inguruko zoria «garbituko» du, etengabe, bere produkzioan oso inplikatur.

Ikasturte osoan zehar X-en produkzioa bikaina izan da. Haserako saioetatik, non edozein kontsigna bazterten zuen, lanerako interesik gabe, sortze-lanaren aurrean ezezkoak ematen, bere taldekideak ernegatzen, moletatzen eta tailerraren martxa ona oztopatzen, aurrerapen handia antze-man da batez ere bere espazioak eraikitzeko garaian collagearen bidez hasieran eta gorputza eta material piktorikoak erabiliz amaieran.

Materialarekin sortu den lotura ere aipagarria da (materialaren maneia eta abilezia aldetik, koloreen aukeraketak, teknikaren hobekuntza aldetik) eta baita arteterapeuta eta parte hartzailearen artean sortu dena era. Bien artean sortutako erlazio onak eta loturak, eta arteterapeutaren behaketak, X-en lana aztertu eta bere nahiak eta interesak ezagutzeak ahalmenu du X

2. Taula Emaizak

Tailerra baino lehen	Tailerraren ondoren
Teknika exkaxa, motrizitate fina txarra, materialaren erabilpen pobrea	Teknikaren hobekuntza, motrizitatean hobekuntza, koloreen erabilpen aberatsagoa
Jarrera errebeldea, ezkorra, ukazioa	Proposamen eta arauak onartu, jarrera aktiboa, gustura lanean
Harremanik ez ikaskideekin, edo harreman gatazkatsuak	Taldean parte-hartzen
Ikasle-irakasle komunikazio eza	Komunikazioaren hobekuntza: ikasleak hitz egiten du, eta galderak egiten dizkio, bere bizitzako gauzak kontatu...
Ez ditu bere emozioak eta sentimenduak azaleratzen	Bere emozioak eta sentimenduak azaleratzen ditu

bere sortze lanean murgiltzea, bere errebeldia, errefusa eta ukazioa gainditzea helduaren proposamenen aurrean eta taldeko giro on bat mantentzea. Era berean bere produkzioa oso erakargarria egin zaio, oso gustura aritu da, beste partaideak gogaitu beharrean berak ere solasaldietan parte hartu du eta bere emozio eta sentimenduak azaltzeko espazio bat aurkitu du.

7. AZKEN HAUSNARKETAK

Nerabeentzako arteterapia esperientzia esanguratsuen bilduma bat osatu dugu lan honetan, gure esperientzia propioa ere aurkeztuaz. Eta gure ustez, esperientzia guzti hauek erakusten dutena da, arteterapia metodologia aproposa izan daitekeela nerabeekin lan egiteko, adin tarte horietan, gure gizarteetan behintzat, zentralak bihurtu diren zenbait gai eta arazo lantzeko: identitatearen eraikuntza, gorputzei buruzko hausnarketa, autoestimua, harreman sozialak, etab. Metodologia honek, arte adierazpen ezberdinen bidez eta psikologian oinarrituaz, gai horiek «zeharka» lantzeko modua eskaintzen du, horrela modu zuzen batean «ateratzea» eta adieraztea zailagoak diren korapiloak askatzen lagunduaz, eta nerabeari bere heldutasunerako bidean lagunduaz, adin horietan hezkuntzaren helburu nagusienetakoa dena.

Zalantzen bat ere planteatu liteke noski. Adibidez, ez ote dago gizarte moderno edo/eta postmodernoetan terapietarako gehiegizko joera? Agian erantzuna izan daiteke, tradizionalagoetan, «terapia» modu naturalagoan egiten zela, pertsonaren inguruan sare soziala trinkoagoa zelako: familia, lagunak, kalea... Modernitatearen ezaugarriak dira indibidualizazioa, erreferentzia sendoen ahultzea, balio aldaketa eta ziurgabetasuna bezalakoak, eta hori izan daiteke terapia beharraren igoeraren azalpenetako bat. Azken hamarkadetan depresioa, antsietatea, estresa edo anorexia bezalako gaixotasun psikikoen gorakadak hipotesi hau baieztatuko luke, eta baita antiolitiko kontsumoaren gorakadak ere. Zenbaiten ustez adibidez, gure garaiaren ezaugarrietako bat «krisi psikologikoa» ere bada.

Etorkizunerako erronken artean, diziplina honen inguruan ikerketa zientifikoak egiten jarritzea da garrantzitsuenetakoa, oraindik ezagutza arlo «gaztea» izanik, hamarkada gutxi dituen, *corpus* zientifiko sendoagoa eraiki beharko baitu bere burua legitimatu eta bere balioa gizarteari erakusteko. Zentzu honetan, arteterapian lanean ari garenok, gure jardueraren oinarri zientifikoak sendotzeko esfortzua egin beharko dugu, ikerketen diseinuari dagokionez, datuak bildu eta aztertzerakoan, eta komunitate zientifikoari emaitzak aurkezterakoan.

Jasotze-data: 2012/05/18

Onartze-data: 2012/12/04

This Article takes the possibilities that art therapy practice offers adolescents within the school institution. Starting from the idea that arts education is a very important matter for the education of our youth, sets out the principles and processes of art therapy. The aim is to provide adolescents, tools that help them overcome resistance toward adults and institutions; offer, through art therapy and always starting from their own artistic creation, means that they can overcome their difficulties, blocks and fears so common at this stage of their lives. So we've outlined some practices that have been developed in schools with adolescents and finally we expose an art therapy experience in a Secondary School in the Basque Country with adolescents with physical or psychological difficulties.

Keywords: Art therapy. School. Adolescence. Art education.

Este artículo recoge las posibilidades que la práctica de la arteterapia ofrece a los adolescentes dentro de la institución escolar. Partiendo de la idea de que la educación artística es una materia muy importante para la educación de nuestros jóvenes, se exponen los principios y los procesos del arteterapia. El objetivo es ofrecer a los adolescentes en edades tan conflictivas, herramientas que les ayuden a superar las resistencias hacia los adultos y las instituciones; ofrecerles, a través del arteterapia y partiendo siempre desde su propia creación artística, medios para que puedan superar sus dificultades, bloqueos y miedos tan habituales en esta etapa de sus vidas. Para ello hemos resumido unas prácticas de arteterapia que se han desarrollado en escuelas con adolescentes y para terminar se expone una experiencia arteterapéutica en un instituto de bachillerato en Euskal Herria con adolescentes con dificultades físicas o psicológicas.

Palabras clave: Arteterapia. Escuela. Adolescencia. Educación artística.

Cet article ramasse les possibilités que la pratique de l'arteterapia offre aux adolescents dedans de l'institution scolaire. En partant de l'idée de que l'éducation artistique est une matière très importante pour l'éducation de nos jeunes, ils s'exposent les principes et les procès de l'arteterapia. Le but est offrir aux adolescents en des âges tellement conflictuelles, outils qui leur aident à surpasser les résistances vers les adultes et les institutions; leur offrir, à travers l'arteterapia et en partant toujours depuis sa propre création artistique, moyens pour que puissent surpasser ses difficultés, blocages et peurs tellement

habituelles dans cette étape de ses vies. Pour cela nous avons résumé quelques pratiques d'arteterapia que se sont développées en des écoles avec des adolescentes et pour terminer il s'expose une expérience arteterapéutica dans un institut de baccalauréat en Euskal Herria avec des adolescents avec difficultés physiques ou psychologiques.

Mots clé: Art thérapie. École. Adolescence. Éducation artistique.

BIBLIOGRAFIA

- Arias, D. eta Vargas, C. (2003). *La creación artística como terapia*. Bartzelona: RBA.
- Bassols, M. (2008). «¿Qué define una metodología propia en arteterapia?», en Jean-Pierre Klein, Mireia Bassols eta Eva Bonet (koord.), *Arteterapia. La creación como proceso de transformación*. Bartzelona: Octaedro.
- Bonet, E. (2008). «Historia del arteterapia», en Jean-Pierre Klein, Mireia Bassols eta Eva Bonet (koord.), *Arteterapia. La creación como proceso de transformación*. Bartzelona: Octaedro.
- Callejón, M.^aD. eta Granados, I. (2003). «Creatividad expresión y arte: terapia para una educación del siglo XXI». *Escuela Abierta* 6, 129-146.
- Case, C. eta Dalley, T. (1990). *Working with children in Art Therapy*. London, Routledge.
- Eisner, Elliot W. (2002). «Ocho importantes condiciones para la enseñanza y el aprendizaje en las artes visuales». *Arte, Individuo y Sociedad Anexo* 1, 47-55.
- Gardner, H. (1994). *Educación Artística y desarrollo humano*. Bartzelona: Paidós.
- Halfon, H. (1998). «¿Cómo tratar los rechazos de cuidados de los adolescentes?», II Congreso Europeo de la Asociación Europea de Psicopatología del Niño y del Adolescente-n aurkezturiko testua, Sevilla, urriak 15-17.
- Klein, J.P., Bassols, M. eta Bonet, E. (koord.) (2008). *Arteterapia. La creación como proceso de transformación*. Bartzelona: Octaedro.
- Klein, J.P. (2006). *Arteterapia. Una introducción*. Bartzelona, Octaedro.
- Koff-Chaplin, D. (1996). *Drawing Out Your Soul, The Touch Drawing Handbook*. The Center for Touch Drawing, US.
- Martínez Díez, N. eta López Fernández Cao, M. (koord.) (2004). *Arteterapia y Educación*. Madril: Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid.
- Mead, Margaret (1995). *Adolescencia y Cultura en Samoa*. Bartzelona, Paidós.
- Musitu, G., Moreno, D. eta Martínez, M. (2005). «La escuela como contexto socializador» ponentzia, *Ser Adolescente hoy kongresuan aurkeztua*, Madril, 2005eko azaroa.
- Ormezzano, G., eta Gallina, F. (2009). «Integración Social, Arteterapia y Procesos Educativos con Adolescentes», *Arteterapia. Papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social* 4, 149-158.
- Panhofer, H. (Ed.). (2005). *El cuerpo en psicoterapia. La teoría y práctica de la Danza Movimiento Terapia*. Bartzelona: Gedisa.
- Paramo, M.^aA. (2008). *Adolescencia y psicoterapia: análisis de significados a través de grupos de discusión*. Universidad de Salamanca (Doktorego Tesia).

- Pascale, P. eta Avila, N. (2007). «Una experiencia de creatividad con adolescentes hospitalizados». *Arte, Individuo y Sociedad*. 19, 207-246.
- Peiry, L. (2006). «Art Brut-aren abentura. Itzalpetik ospelera», en C.E. Zugasti, D.D. Úcar eta L. Piery, *Art Brut. Sormena eta eldarnioa*. Donostia: Kutxa Fundazioa.
- Polo Dowmat, L. (2000). «Tres aproximaciones al Arte Terapia». *Arte, Individuo y Sociedad* 12, 311-319.
- Rigo Vanrell, C. (2007). Creación artística en la adolescencia: vinculaciones terapéuticas, *Arteterapia. Papeles de Arteterapia y educación artística para la inclusión social*. 2, 247-260.
- Rodríguez Fernández, E. (2007). «Aplicaciones del Arteterapia en aula como medio de prevención para el desarrollo de la autoestima y el fomento de las relaciones sociales positivas: “me siento vivo y convivo”», *Arteterapia: papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social* 2, 275-292.